

УДК 351.340.6

В. В. Федчишина,
к. е. н., с. н. с., завідувач лабораторії організації науково-дослідних робіт та
координації діяльності підвідомчих підрозділів Київського науково-дослідного
інституту судових експертиз

РЕЦЕНЗУВАННЯ ВИСНОВКІВ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ — МЕТОД ВНУТРІВІДОМЧОГО КОНТРОЛЮ УПРАВЛІННЯ ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОСУДДЯ УКРАЇНИ

V. Fedchyshyna,
head of laboratory of organization of scientific research works and of coordination of activities
of subordinate divisions of Kyiv Research Institute of Forensic Science

REVIEWING THE CONCLUSIONS OF THE FORENSIC EXPERTS — THE METHOD OF INTERNAL CONTROL EXPERT ASSURING PRAVOSUDJA UKRAINE

У статті досліджено питання щодо забезпечення виконання управлінських функцій у сфері державного управління судово-експертною діяльністю. Наголошено, що судова експертиза підвищує доказову силу матеріалів справи, забезпечує встановлення об'єктивної істини і відіграє важливу роль у розробці і практичному впровадженні наукових методів і методик дослідження матеріалів при розслідуванні злочинів і судовому розгляді справ. Обґрунтовано, що судово-експертне дослідження — це науково-обґрунтований синтез досліджень, викладених у висновку судової експертизи, специфічний метод управління якістю та організацією проведення експертних досліджень. Доведено, що метою рецензування є формування об'єктивної думки з тої позиції, що необхідною умовою в експертній практиці є повнота дослідження, яка полягає також у застосуванні експертом сучасних досягнень науки і техніки, існуючих методів та методик, спеціальної літератури, обладнання, програмних продуктів тощо, які надають можливість експерту дійти до науково-обґрунтованого об'єктивного висновку.

The article explores the issues of ensuring of execution of administrative functions in the administration of the state judicial-expert activity. Noted that the judicial examination increases the evidentiary force of the case, ensure the establishment of objective truth and plays an important role in the development and implementation of scientific methods and techniques to study the materials in the investigation and judicial examination of cases. It is substantiated that the judicial-expert research is scientifically justified synthesis of the research described in the forensic report, specific method of quality management and organization of expert studies. It is proved that the purpose of the review is to form an objective opinion from the position that a necessary condition in expert practice is the fullness of the study, which is also in use by the expert of modern achievements of science and technology, the existing methods and techniques, specialized literature, equipment, software products, etc. which gives possibility expert to reach scientifically objective conclusion.

Ключові слова: судова експертиза, судово-експертна діяльність, наукові методи, внутрівідомчий контроль, рецензія.

Key words: forensics, forensic activity, scientific methods, internal control, review.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах зростаючої ролі правосуддя в Україні, де принцип процесуальної рівності та змагальності сторін стає панівним, стрімко набуває актуальності роль судової експертизи, виняткова цінність якої у дослідженні експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду [1, стаття 1].

З метою підвищення ефективності управлінського процесу для удосконалення національного правосуддя і для здійснення справедливої боротьби із злочинністю в світі, для встановлення фактів, що мають доказове значення, суспільство й держава потребують використання науково обґрунтованих експертних досліджень.

Враховуючи специфіку проведення судових експертиз, формування і утвердження якісно нових принципів державного управління судово-експерт-

ним забезпеченням в Україні, здійснення державою наукової політики можливе лише завдяки використанню спеціальних знань у кожній конкретній галузі знань, науки, техніки, мистецтва і ремесла.

В Україні сьогодні проводяться експертні дослідження за восьмидесятьма напрямками у різних галузях знань, зокрема криміналістичні, інженерно-технічні, економічні, товарознавчі, у сфері інтелектуальної власності, психологічні, мистецтвознавчі, екологічні та інші дослідження [2]. Об'єкти та завдання з таких досліджень є найрізноманітнішими.

У забезпечення виконання управлінських функцій у сфері державного управління судово-експертною діяльністю ключовим є вирішення організаційно-правових засад підвищення рівня експертних досліджень.

З метою контролю за рівнем виконання експертних завдань дієвим організаційно-практичним заходом є системна організованість рецензування — основна форма внутрішнього контролю за якістю експертної роботи, яка сприяє подальшому розвитку інституту судової експертизи та ефективному впровадженню науково-технічних методів та поглибленню спеціальних знань, світогляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що окремі статті з питань внутрішнього контролю управління експертного забезпечення правосуддя періодично з'являлися в наукових збірниках, але не висвітлювали дослідження критеріїв рецензування висновків судового експерта як засобу контролю за їх якістю.

Тому, сьогодні існує нагальна потреба консолідації зусиль науковців в галузі наук з державного управління щодо ознайомлення науковців та громадськості із управлінськими основами судово-експертної діяльності.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження критеріїв рецензування висновків судового експерта як засобу контролю за їх якістю, для реалізації принципів вдосконалення професійної майстерності, підвищення обґрунтованості висновків та їх доказового значення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Оскільки вся судово-експертна діяльність включає в себе діяльність, пов'язану з організаційно-управлінськими функціями для забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки [1, преамбула], традиційно сформувалася думка, що на практиці висновок судового експерта є "королем" або є головним в царині доказів.

В Україні судова експертиза як галузь наукових знань, яка формується протягом сторіччя, сприяє оптимізації напрямів діяльності правоохоронної системи та правосуддя держави.

Забезпечуючи реалізацію якісно нового рівня захисту конституційних прав, свобод, обов'язків та інтересів громадян і юридичних осіб, одним із рушіїв переходу на нові принципи відповідального завдання щодо формування нових концепцій, доктрин та підходів до забезпечення в умовах реформування державних інституцій шляхом підвищення рівня довіри громадськості для забезпечення здійснення правозахисту, утвердження справедливого судочинства відповідно до вимог Загальної декларації прав людини, Європейської

конвенції з прав людини може слугувати подальше дослідження і удосконалення нормативно-правових засад з проблематики рецензування висновків судово-експертної діяльності.

Рецензія (в перекладі з німецького "rezension", з латинського "recensio", з англійського "review") означає перегляд, повідомлення, деяку оцінку, відгук про що-небудь. Основу рецензії складає короткий аналіз та оцінка.

З точки зору судово-експертного дослідження — це науково обґрунтований синтез досліджень, викладених у висновку судової експертизи, специфічний метод управління якістю та організацією проведення експертних досліджень.

Хоча дефініція терміну "рецензування висновку судової експертизи" в законодавстві України відсутня, при цьому рецензування є процесом, завдяки якому оцінюються результати експертного дослідження.

Проблема рецензування, а краще, здійснення рецензування як одного із засобів організації управління судово-експертною діяльністю, виникла не сьогодні, набула актуальності ще часів нівелюванням відомчого багаторівневого контролю управління (адже раніше в СРСР ця діяльність проводилась виключно під егідою ВНИИСЕ — Всесоюзного науково-дослідного інституту судової експертизи), а пізніше суттєвою складовою трансформаційних перетворень послужило і розширення кола судових експертів на приватних засадах.

При визначенні порядку рецензування поряджувалися суперечки, які продовжуються десятиріччями. В рамках теорії доказів окремих аспектів істинності і достовірності висновків експерта щодо здійснення рецензування велася полеміка в роботах відомих вчених Р.С. Белкіна [3], В.Я. Колдина [4], О.М. Моїсеєва [5].

Однак теоретичні засади дослідження рецензування як одного із засобів управління судово-експертною діяльністю ще не були предметом дослідження у наукових працях вітчизняних і зарубіжних дослідників. Системного наукового дослідження проблематики професійного забезпечення для здійснення рецензування як засобу управління експертного забезпечення правосуддя ні у вітчизняній, ні в зарубіжній науці державного управління також ще не проводилося.

Ці завдання є складними та багатоаспектними, оскільки важливими чинниками управлінської діяльності з метою створення умов для міжвідомчого контролю є налагодження системи проведення взаємного рецензування висновків судової експертизи.

Від організації реалізації творчих здібностей, високо-професійності судових експертів залежить функціонування в інтересах людини конституційних засад правозахисної системи влади в Україні.

В аспекті пошуків оптимізації управління експертного забезпечення правосуддя десятиріччями спрямовується робота на поглиблення розуміння можливостей судової експертизи та максимальної диференціації оцінки висновку судового експерта.

На думку О.Р. Россинської, "висновок експерта повинен ґрунтуватися на положеннях, які дають можливість перевірити обґрунтованість і достовірність зроблених висновків на основі загальноприйнятих наукових і практичних відомостей" [6].

Існуючі недоліки, як показав аналіз експертної практики, пов'язані із недооцінкою функціонального та системно-діяльного підходів до проведення процедури рецензування. Тому вдосконаленню та полегшенню цього процесу повинен сприяти

науково-обґрунтований алгоритм процесу рецензування висновку експерта — свого роду схема аналізу, необхідна із методологічної точки зору.

Відповідно до принципів системно-діяльного підходу, що представляє аксіому будь-якого виду діяльності, необхідно починати із визначення її інтегральної задачі, кінцевої цілі. Кінцева ціль рецензування — це вирішення таких принципових питань, як критерії істинності і достовірності, повноти дослідження такого джерела доказів як висновки експерта.

Без визначення такої цілі неможливими є алгоритмізація, програмування та повнота інформаційного забезпечення вирішення науково-обґрунтованих експертних задач на підставі використання загальнонаукових та спеціальних знань. Забезпечення об'єктивності та повноти дослідження впливають із принципів судово-експертної діяльності [1, ст. 3].

Основою такої схеми є послідовність аналізу висновку на предмет відповідності вимогам і процесуальним діям, визначена "Положенням про організацію рецензування висновків судових експертів у в науково-дослідних установах судових експертів системи Міністерства юстиції України" [7]. Ідея забезпечення управління існуванням єдиного науково-обґрунтованого порядку організації методичного рецензування висновків судових експертів, де прерогатива належить НДУСЕ, була цілком оправданою: враховуючи історичний досвід рецензування проводиться співробітниками, які мають вищу освіту, кваліфікацію судових експертів з відповідних спеціальностей, стаж експертної роботи не менше 3 років [7, п. 1.6].

Зокрема в ході проведення рецензування необхідно здійснювати оцінку вступної частини висновку судового експерта за такими критеріями:

- чіткість та повнота опису об'єктів дослідження і порівняльного матеріалу;
- формулювання питань, поставлених перед експертом з точки зору їх відповідності постанові (ухвалі) про призначення експертизи та спеціальними знаннями експерта, а також питань, поставлених з ініціативи експерта;
- повнота даних, що стосуються особи експерта та його кваліфікації;
- обґрунтованість клопотань про надання додаткових матеріалів тощо [7, п. 2.3].

Також необхідно вивчити чи питання, що ставляться перед судовим експертом, не виходять за межі його компетенції, обмежені рамками спеціальних знань, зазначених у свідоцтві про присвоєння кваліфікації судового експерта та чи зазначені експертом відомості про особу експерта, внесені до Реєстру атестованих судових експертів [8], характеризують відповідність кваліфікації фахівця у певній галузі знань.

Доцільно відзначити ще деякі суттєві елементи в роботі експерта:

- правильність формулювання питань, оскільки від цього багато в чому залежить не лише межі дослідження, але і повнота дослідження, визначається напрям і використання певної методики [9, с. 28];
 - необхідність поставлених з ініціативи експерта питань;
 - наявність і повнота наданих додаткових матеріалів на задоволення клопотання експерта.
- При рецензуванні досліджуваної частини висновку судового експерта аналізу підлягають:
- правильність та обґрунтованість вибору схеми дослідження, методів та методик дослідження,

послідовність їх застосування, відповідність сучасному стану цього виду судової експертизи;

- дотримання технічних умов (Держстандартів на методи судових експертів) при проведенні досліджень;
- логічна послідовність викладення, взаємозв'язок між окремими етапами дослідження;
- дотримання термінологічної точності в описанні;
- повнота роздільного та порівняльного дослідження;
- якість, наглядність та переконливість наявних ілюстрацій [7, п. 2.4].

Як видно, першою характеристикою якісного висновку можна вважати його достовірність, тобто наскільки є науково-обґрунтованим і підтвердженим відповідними експертними доказами. Висновки, який не можна вважати достовірним, очевидно, не лише не має жодної цінності для ініціатора його призначення, але і дезінформовує учасників процесу щодо реальності фактів.

Отже, метою рецензування є формування об'єктивної думки з тої позиції, що необхідною умовою в експертній практиці є повнота дослідження, яка полягає також у застосуванні експертом сучасних досягнень науки і техніки, існуючих методів та методик, спеціальної літератури, обладнання, програмних продуктів тощо, які надають можливість експерту дійти до науково-обґрунтованого об'єктивного висновку. Від повноти та обґрунтованості висновку експерта залежить подальше його використання в процесі доказування, формування внутрішнього переконання особи, яка здійснює оцінку доказів та у провадженні якої перебуває справа, у доказовості предмету доказування та встановленні істини у справі.

Оскільки виключно шляхом рецензування висновків здійснюється перевірка відповідності висновків вимогам нормативно-правових актів та правильності застосування методів дослідження, це є одним із рушіїв реалізації прав сторін на виявлення істинного стану справ, його законності і наукової обґрунтованості. Суттєвою його складовою, зокрема, є:

- відповідність проведеного дослідження формальним та методичним вимогам;
- коректність і ефективність застосування відповідних методик;
- непротирічивість;
- спрощеність викладення проведеного дослідження;
- перенасичення, переобтяження або відсутність чіткості у застосуванні способів і прийомів дослідження;
- змістовність проведеного експертного дослідження;
- відповідність законодавчим вимогам, що пред'являються до експертних висновків (зокрема, об'єктивність, достовірність, обґрунтованість, перевірка отриманих висновків).

Серед критеріїв визначення при рецензуванні глибини заключної синтезуючої частини за необхідності викладаються конкретні рекомендації з висновку:

- аргументованість висновків;
- самостійність та повнота викладу матеріалу;
- ступінь обґрунтованості положень дослідження;
- достовірність і новизна наукових тверджень;
- відповідність результатів виконаного дослідження і мети та завдань роботи [7, п. 2.5].

У процесі проведення рецензування з метою формування висновку для перевірки з точки зору достовірності оцінка наукових досліджень і результатів дослідження має бути об'єктивною та відбивати як позитивні, так і негативні аспекти роботи. Зокрема мають місце і методичні зауваження та пропозиції, які, на думку рецензента, потребують більш детальної аргументації і носять консультативно-рекомендаційний характер та не є обов'язковими для експерта. Експерт, що проводить дослідження має право не погоджуватись з рецензентами та висловити свою позицію.

Як правило, рецензування необхідно для підтвердження або заперечення уже складених висновків для унеможливлення помилок або неточностей, невідповідностей дійсності. Причиною експертних помилок може слугувати низький професійний рівень спеціаліста або зловмисних дій експерта. Безумовно, рецензія не може замінити висновок експерта.

В умовах настання епохи демократичного реформування суспільства та побудови ефективної системи державної влади пріоритетом наукових досліджень стає зміцнення української державності через механізм роботи з необхідності модернізації послідовної роботи з удосконалення нормативно-правових засад професійної судово-експертної діяльності.

Від організації реалізації творчих здібностей, високо-професійності судових експертів залежить функціонування в інтересах людини конституційних засад правозахисної системи влади в Україні.

Отже, головною метою рецензування є постійне вдосконалення професійної майстерності експертів, поліпшення якості, підвищення наукової обґрунтованості висновків та їх доказового значення, тобто досягнення невинного вдосконалення професійної майстерності кожного експерта "наукового судді", завжди асоціюється із високим рівнем культури, глибокими науковими знаннями, його інтеграція і диференціація, зумовлені швидкими темпами зростання обсягів наукових знань, із розширенням і поглибленням фахової спеціалізації.

Це створює організаційно-управлінські передумови для проведення на новому теоретичному, методологічному і практичному підході судових експертиз, які базуються на використанні спеціальних знань та спрямовані на забезпечення правоохоронних і судових органів незалежною об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки [2].

ВИСНОВКИ

Доведено, що сьогодні важливим напрямом для забезпечення державного управління судово-експертною діяльністю є диференціація науково-організаційного аспекту з алгоритму вдосконалення та полегшення процесу рецензування експертних висновків — процесу обґрунтованості дослідження для визначення їх відповідності чинному законодавству, а також фактичним матеріалам справи з точки зору наукової обґрунтованості, наявності експертних помилок і відповідності вимогам законодавства.

Перспективою подальших розвідок даної проблематики, є потреба в поглибленні теоретичного, методологічного та практичного підходів до внутрішнього контролю для забезпечення належного рівня управління судово-експертною діяльністю за якістю експертної роботи, основною формою яких є системна організованість рецензування висновків судової експертизи.

Література:

1. Про судову експертизу: закон України, від 25.02.1994, № 4038-ХІІ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>

2. Сайт Міністерства юстиції. До питання кадрового забезпечення науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України (розміщено 05.08.2013 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/>

3. Белкин Р.С. Собрание, исследование и оценка доказательств: сущность и методы / Р.С. Белкин. — М.: Наука, 1966. — С. 291.

4. Колдин В.Я. Экспертиза в управлении и праве / В.Я. Колдин // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ. — Луганськ, 2000. — С. 176—200.

5. Моїсєєв О.М. Управлінські аспекти експертних технологій у судово-експертній діяльності / О.М. Моїсєєв // Вісник академії адвокатури України. — К.: Видавничий центр Академії Адвокатури України, 2008. — Вип.12. — С. 212—223.

6. Россинская Е.Р. Судебно-бухгалтерская экспертиза: учеб. пособие для студентов вузов / Е.Р. Россинская [и др.]; под ред. Е.Р. Россинской, Н.Д. Эришвили, Ж.А. Кеворковой. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2011. — 383 с.

7. Наказ Міністерства юстиції України від 26.12.2000 №65/5 "Положення про організацію рецензування висновків судових експертиз у НДУ-СЕ МЮ України".

8. Наказ Міністерства юстиції України від 29.03.2012 № 492/5 "Про затвердження Порядку ведення державного Реєстру атестованих судових експертів", зареєстрований в Міністерстві юстиції України 30 березня 2012 р. за № 484/20797.

9. Шалькевич И.А. Вопросы криминологии, криминалистики и судебной экспертизы: сб. науч. тр. / ГУ "ЦСЭиК Министерства юстиции Республики Беларусь"; редкол.: А.В. Дулов (гл. ред.) [и др.]. — Минск: Право и экономика, 2011. — Вып. 2/30. — С. 53—58.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine "On forensic examination", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (Accessed 14 March 2014).

2. The website of the Ministry of justice of Ukraine (2013), "To the question of staffing of scientific research institutions of forensic expertise of the Ministry of justice of Ukraine", available at: <http://www.minjust.gov.ua/> (Accessed 14 March 2014).

3. Belkin, R.S. (1966), "The collection, examination and assessment of evidence: the nature and methods". Moscow, Russia, pp. 291.

4. Coldin, W.Y. (2000), "Expertise in management and law". Lugansk, Ukraina, pp. 176—200.

5. Moiseev, A.N. (2008), "Managerial aspects of expert technologies in the judicial-expert activity". Kyiv, Ukraina, pp. 212—223.

6. Rossinsky, E.R. (2011), Sudebno-bukhhalterskaia ekspertyza, [Forensic accounting], Zakon u pravo, Moscow, Russia.

7. Ministry of Justice of Ukraine (2000), Decree "Regulation on review of forensic examinations in NDUSE Justice of Ukraine", Kyiv, Ukraine.

8. Ministry of Justice of Ukraine (2012), Decree "On approval of the Procedure of maintaining the state Register of the certified court experts", Kyiv, Ukraine.

9. Shalkevich, I.A. (2011), "Voprosy criminology, criminalistics and forensic expertise", Pravo u ekonomyka, Minsk, Belarus, pp. 53—58.

Стаття надійшла до редакції 10.06.2014 р.